तथागत पु॰तथा सत्यं गतं ज्ञानं यस्य यथा न पुनरावृत्तिर्भवति तथा तेन प्रकारेण गत इति वा तथा गतः सहसुपेति समासः। १बुद्धमुनौ सुगते अमरः। "यथा गतास्ते मुनयः शिवां गतिं तथागतिं सोऽपि गतस्तथागतः" सर्वद॰बौद्धागमः। २पूर्वोक्तप्रकारेण गते त्रि॰। "नलं दृष्ट्वा तथागतम्" भा॰ व॰ ७७ अ॰। "श्रियं तथागतां दृष्ट्वा ज्वलन्तीमिव पाण्डवे" भा॰ स॰ १६ अ॰।

तथाच अव्य॰ तथा च च च द्वन्द्वः। उक्तस्य दृढ़ीकरणार्थे "निरिन्द्रियाह्यमन्त्राश्च स्त्रियोऽनृतमिति स्थितिः। तथा च श्रुतयो बह्व्यो निगीता निगमेष्वपि" मनुः। "एतावानेव पुरुषो यज्जायात्मा प्रजेति ह। विप्राः प्राहुस्तथाचैतद्यो भर्त्ता सा स्मृताऽङ्गना" हितो॰।

तथात्व न॰ तथा+भावे त्व। तथाभूतत्वे। "तथात्वं चेदिन्द्रियाणामुपघाते कथं स्मृतिः" भाषाप॰। "स्वरूपानन्दस्य तथात्वम्" सांख्य॰सू॰।

तथापि अव्य॰ तथा च अपि च द्वन्द्वः। यद्यपीत्यनेनाक्षिप्तस्य समाधानार्थे "तथापि मम सर्वस्वं रामः कमललोचनः" उद्भटः। "यद्यपि का नो हानिः परस्य द्राक्षां रासभश्चरति। असमञ्जसमिति मत्वा तथापि तरलायते चेतः" उद्भटः। "सा चैवास्मि तथापि सुरतव्यापारनीलाविधौ" काव्यप्र॰।

तथाभूत त्रि॰ तेन प्रकारेण भूतः भू—कर्त्तरि क्त। तादृशेन रूपेण भूते। "तथाभूतां दृष्ट्वा नृपसदसि पाञ्चालतनयाम्" वेणी॰। "स्मरस्तथाभूतमयुग्मनेत्रम्" कुमा॰।

तथाराज पु॰ तथेति राजते राज—अच्। बुद्धदेवे शब्दार्थचि॰

तथाविध त्रि॰ तथा विधा यस्य। तथाप्रकारे "तथाविधस्तावदशेषमस्तु सः" कुमा॰ "अतोऽभिलाषे प्रथमं तथाविधे"। "श्रुत्वा तथाविधं मृत्युं कैकेयीतनयः पितुः"। "प्राप्य चाशु जनस्थानं खरादिभ्यस्तथाविधम्" इति च रघुः "तस्य तावच्छती सन्ध्या सन्ध्यांशश्च तथाविधः" मनुः

तथाहि अव्य॰ तथा च हि च द्व॰। १निदर्शने २प्रसिद्धमेवेत्यर्थे शब्दार्थचि॰। ३उक्तार्थे दृढ़ीकरणे।

तथैव अव्य॰ तथा+सादृश्ये समुच्चये वा तस्यावधारणम्। तद्वदेवेत्यर्थे तत्समुच्चयावधारणे च शब्दार्थचि॰ "अस्ति पुत्रो वशे यस्य भार्य्या भर्त्तुस्तथैव च" चाणक्यः। "यथा नदीनदाः सर्वे सागरे यान्ति संस्थितिम्। तथैवाश्रमिणः सर्वे गृहस्थे यान्ति संस्थितिम्" मनुः।

तथ्य न॰ तथा+साधु यत्। १यद्वस्तु यथाभूतं तथारूपावस्थाने सत्ये २तद्युते त्रि॰ अमरः। "काणं वाप्यथ वा खञ्जमन्यं वापि तथाविधम्। तथ्येनापि ब्रुवन् दाप्योदण्डं कार्षापणावरम्" मनुः। "अनन्यभाजं पतिमाप्नुहीति सा तथ्यमेवाभिहिता भवेन" कुमा॰। "भूय एव तु मां तथ्यैर्वचोभिरुपबृंहय" भा॰ द्रो॰ ५५ अ॰। "यदर्जुनगुणांस्तथ्यान् कीर्त्तयानं नराधम!" भा॰ द्रो॰ १५९ अ॰।

तद् त्रि॰ तन-अदि डिच्च। १पूर्वोक्ते बुद्धिस्थे, २परामर्शयोग्ये ३विप्रकृष्टविषये। ४ब्रह्मणि न॰। "ओं तत्सदिति निर्देशो ब्रह्मणस्त्रिविधः स्मृतः" इति गीता। "अदसस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयात्" इत्युक्तेरस्य परोक्षवाचित्वम्। बुद्धिस्थत्वोपलक्षितधर्मावच्छिन्नेऽस्य शक्तिः। बुद्धिस्थत्वं च पूर्वानुभूतसंस्कारवत्तया, तेन स्मृतिविषयत्वेन तथात्वं बोध्यम्। तदर्थ एवास्य सर्वनामता शब्दपरत्वे न तथात्वम्। अतएव "एतत्तदोः सुलोपेऽकोरनञ्समासे हलि" पा॰ न सर्वनामकार्य्यमन्यथा एतत्तयोरिति स्यात्। सर्वनामकार्य्यञ्च त्यदादीनामः जसादौ शीभावादि वृत्तिमात्रे पुंवद्भावादिश्च। स तौ ते तस्मै तस्मात् तेषां तस्मिन् इत्यादि। तस्य च टेरकच् सकः तकौ इत्यादि च। "स किं सखा साधु न शास्ति योऽधिपम्" किरा॰। "तौ गुरुर्गुरुपत्नी च" रघुः। "ते त्र्यहादूर्द्ध्वमाख्याय चेरुश्चीरपरिग्रहाः" "ते हिमालयमामन्त्र्य" कुमा॰। "तस्मै शंशस प्रणिपत्य नन्दी" कुमा॰। "तस्मिन् मघोनस्त्रिदशान् विहाय" कुमा॰। तस्मात्तान्यत्र वापयेत्" स्मृतिः। वृद्धसंज्ञत्वात् छ "तदीयमातङ्गघटाविघट्टितैः" माघः। ततः तत्र तर्हि तदा इत्यादि। ५हेतौ अव्य॰ स्वरादेराकृतिगणत्वात् स्वरादि। "सन्तप्तानां त्वमसि शरणं तत् पयोदः प्रियायाः" मेघ॰। "तदङ्गमग्र्यं मघवन्! महाक्रतोः" रघुः। अहेतावपि ६सर्वनामसमानार्थे न॰। "इन्द्रियदोषात् संस्काराच्चाविद्या" "तद्दुष्टज्ञानम्" का॰सू॰ "तदित्यव्ययपदं सर्वनामसमानार्थकमविद्यां परामृशति साऽविद्या दुष्टज्ञानं व्यभिचारिज्ञानमतस्मिंस्तदभिज्ञानं व्यधिकरणप्रकारावच्छिन्नविशेष्यकम्" उप॰ वृत्तिः। ८ तदेत्यर्थे च "ज्यायसी चेत् कर्म्मणस्ते मता बुद्धिर्जनार्द्दन! तत् कर्म्मणि घोरे माम्। गीता ९ प्रसिद्धे त्रि॰ सर्वनामकार्य्यञ्च। "तं केशपाशं प्रसमीक्ष्य कुर्य्युः" कुमा॰। तत्र ब्रह्मणि "तदित्यनभिसन्धाय फलं यज्ञतपःक्रियाः। दान